

**Mariyana Tsibranska-Kostova**

(Sofia, Institute for Bulgarian Language (IBL), Bulgarian Academy of Sciences)

## **Bulgarian diachronic anthroponymy from Sofia region during the Ottoman period (the Onomasticon AS a social mirror)**

*Abstract:* The article aims to give a comprehensive view on the anthroponymy from fairly used with this purpose sources, namely the bedrolls and the marginal notes in manuscripts of one and the same chronologic and geographic frames. The main goals are to collect data base which could be compared to other sources, as the Turkish-Ottoman, or *kadi* registers and *timars*, in order to establish the common onymic tendencies and to follow up the connection between some social processes in Sofia area and their influence over the development of the personal-names system. The analysis involves: Boyana bedroll of the 16<sup>th</sup> – the 17<sup>th</sup> centuries which is in most advanced stage of research with the phototype reproduction from 1963, supplemented by appendixes of various onymic material; the Kremikovtsi bedroll from the second half of the 17<sup>th</sup> century, also published, and the 26 folia bedroll part of the so called Kokalyane miscellany from the first half of the 17<sup>th</sup> century (№ 368 from the repository of the Church Historical and Archive Institute to the Synod of the Bulgarian Orthodox Church), which has not a full edition yet. The conclusions sustain the predominant Bulgarian origin of the local population and allow shaping a synchronized picture on the general regularities and the regional specificity of the anthroponymy that witness to the unity of the Bulgarian ethnic element down the ages.

**Марияна Цибранска-Костова**

(София, Институт за български език, БАН)

## **Българска диахронна антропонимия от софийско през османския период XVI–XVII в. (ономастиконът като социално огледало)**

В известното описание на град София, поместено в Житието на Никола Софийски от Матей Граматик, авторът хвали добродетелите на жителите на “пресветлия Средецки град” и тяхното благочестие в усърдна служба на Бога и православната вяра (Стара българска литература 1986: 321). Известно е, че през XVI в. в града се поражда явлението новомъченичество срещу Исляма, за което съществуват редица обективни предпоставки. В началото на XVI в. София окончателно затвърждава позициите си на административна столица на Румелийския бейлербейлиг и обединителен център за околните населени места; градът се слави с икономически просперитет от производството на руда; той е мултикултурен център с присъствие на различни етнически общности (българи, турци, цигани, сърби, власи, саксонци,

дубровничани, евреи, като дори е един от трите най-големи града с еврейско население на българска земя, заедно с Никопол и Видин). Но София се отличава с нещо много по-важно за духовността: престижа на свещен град още от времето на император Константин Велики (да си припомним крилатата му фраза “Сердика е моят Рим”), запазил приемствеността с опорни събития в историята на Православието и сам пораждащ нов тип православна святост и сакрално пространство чрез новомъчениците за вярата Георги Стари или Средецки, Георги Нови Софийски, Георги Новейши и Никола Нови (Сърку 1901; Динеков 1939; Михайлов 1971; Буюклиева 2008; Георгиева 1999). Мирското християнско население на София и околностите също възпроизвежда православната духовна парадигма на всички нива – бит, обичай, култово-религиозна практика, система за именуване. Този последен аспект е обект на анализ в настоящото изложение, което си поставя следните цели:

– Да анализира начална и на този етап неизчерпателна база данни за антропонимията на региона, според един основен вид писмени източници: *помениците и извънтекстовите записи в ръкописи със същата локализация и датировка от XVI-XVII в.* Поради характера си на тип книжовна продукция, те представят относително хомогенен именен масив с репрезентативни особености за имената на християнското, преобладаващо българското население. Допълнителна задача е да се използват данните от непроучени паметници, за да се сравнят с отдавна известни и публикувани материали в търсенето на общи закономерности.

– Да се очертаят някои тенденции в именуването и да се установи до каква степен в езиковата картина на личните имена се проектира влиянието на социални процеси, характерни за региона. Разбира се, в това отношение изводите са зависими от типа извори и картината би била по-пъстра, ако се анализират и турските регистри, в които немюсюлманското население в цялост е много по-богато представено в етническо отношение. Поради обилието от материал, за което е достатъчно да се споменат дори само издадените кадийски регистри от интересувания ни период в същия регион (Турски извори 1977), тук те се използват само за илюстрация на сходни явления.

Ексцерпираният материал обхваща: Боянския поменик от XVI–XVII в. (*съкратено БП* – Станчева, Станчев 1963), който в изследователско отношение е в най-напреднала фаза с фототипното издание и множеството показалци, предоставящи обработен ономастичен материал; издания Кремиковски поменик, триптих с пластове от втората половина на XVI и началото на XVII в. (*съкратено КрП* – Паскалева 1971) и поменалната част от 26 листа в състава на така наречения Кокалянски или Урвишки сборник от първата половина на XVII век (№ 368 в хранилището на Църковно-историческия и архивен институт при Българската патриаршия в София – *съкратено КП*, Христова, Караджова, Икономова 1982: 193; Сковронек 2010; Цибранска-Костова 2013), която до момента не е обнародвана.

Самата природа на помениците като самостоятелни книги или записи в богослужбени книги, оставени за помен на починалите, за прошения и дарения на църкви и манастири, ги превръща в първостепенен източник за антропонимията, в който многократно се превишава не само броят на личните имена, но и се разкриват в по-голяма пълнота езикови процеси в именуването, непознати на българското ръкописно наследство до XVI в. Структурата на помениците разкрива още една важна закономерност: обвързаността на антропонимните данни с конкретно географско-териториално пространство, а това дава възможност за прецизна диалектна класификация на диахронния езиков материал, изясняване на

особености с регионален и общонародностен характер. Докато в старите синодици и диптиси присъстват имената на владетели, ктитори, църковни деятели, от XVI в. в книжовно обращение навлизат помениците за миряните, чрез които обикновеният християнин дава израз на своята верска идентичност и култово-религиозна практика. От особено значение е, че първите самостоятелни поменици се появяват именно през XVI в. на територията на Българския езиков запад, който включва Софийско.

#### Правописно-фонетични и морфологични данни

Личните имена са засвидетелствани с техните произносителни и морфологични особености в периода на фиксирането на записа. Разнообразието от пишещи ръце и индивидуални почерци на записвачите не позволява да се говори за ясно обособени правописни норми, а само за проявени тенденции в употребата на буквените знаци. Нивото на грамотност на записвачите също е различно.

Открояват се:

1. Смесването на буквени знаци с еднаква фонетична стойност:

– Знаците за двата ера във всички позиции, без оглед на етимологическата дистрибуция, но най-силно в краесловие. В коренна сричка Ъ и Ъ се смесват в рамките на различните индивидуални записи, но може да се предполага, че един и същ писач е спазвал единно написание: Кръно, Кръсто, Кръстана, Кръста (КП 4а, 21а), но Кръска в КрП; Вльчw, Влько, Вльчо в КрП. От тези примери може да се направи изводът, че в коренна сричка малкият ер е изравнен с големия и има звучене на ерова гласна, каквото е съвременното диалектно състояние (Стойков 1993: 154).

– Знаците ъ и ъ: Чоурѧ (КрП) и Чзрѧ (КП, 8б). В КП се наблюдава масово еднотипно изписване на имена с корен Вѡкѡ, които са много типични за региона в етимологично и семантично отношение. Повлияни са от общи процеси в именуването на сърби и българи и отразяват тесните езикови българо-сръбски контакти, основани на общата историческа съдба, обща професионална книжнина и култова практика, както и на господстващия ресавския правопис. Така се именува и дяк Вѡкѡ, преписвачът на Кремиковското четвороевангелие от 1497 г., закодирал името си с тайнопис. Примери: Вѡчо, Вѡкѡ (1а), Вѡкѡдина (2б), Вѡкана (4а), Вѡче (6а), Вѡка (7а), Вѡкмръ?(7б), Вѡкѡна (10б), Вѡчина (12б), Вѡкосавѡ (13б).

Примери от БП: Вѡкашина, Вѡкѡна, Вѡчица, Вѡѡ.

– Знаците w и o, десетично (с или без две токи) и осмично И, както и буквени комбинации Іw в начална позиция: Іwвана, Wванѡ, Іованѡ в КП, Дрѡжо, Ёлко, Илчо в КП, но Вльчw, Неделкw, Стоичw в КрП; Лѡлана (25б), Тренѡ, но Тренї в дат. п (16а), Никѡфѡръ (6а) в КП, Дмѡтра, Марїѡ, Тренѡфѡл, масово в монашеските имена от типа на Григорїѡ в КрП. В БП името Иван се изписва дори като Wванѡ (Станчева, Станчев 1963: 113).

– Непоследователна йотация: Агъда, Ервсина, Анкъла, Армения, еред Станакот от КП, но Армения, Армаа в КрП, Агода, Аръма, Аръменин в БП.

– Един от най-интересните правописни въпроси е свързан с употребата на знаци за носови гласни в именните записи и особено за дистрибуцията на **А**. Той изисква специално проучване, тъй като ранната датировка на паметниците не позволява да се предложи най-популярното обяснение за употребата му, а именно, влиянието на руски и църковнославянски печатни книги, които от средата на XVII в. стават важен фактор при формирането на писмени норми. Известно е, че книжнината от Софийско наследява както търновските, така и ресавските правописни образци, които се различават особено по отношение на носовките. Известни са паметници от региона, в които на **ѡ** се предава стойност **оу**; - има ясна фонологична стойност [e], но и случаи на [‘ъ], особено в написанието - <ѡ на анафоричното местоимение за ж.р. вин.п. ед.ч., - вместо ѡ във вин.п. мн.ч. на анафоричното местоимение за м. и ж. род (Цибранска-Костова 2011: 38–39). Примерите с носовки в имената би следвало да се третираат като подражание на графични белези от писмени системи, разпространени в региона – безюсова, юсова, система с остатъчно смесване на носовки. Подобно едновременно съществуване на писмени норми е типично за територията на езиковия запад, където предтърновските и търновските норми са влизали във взаимодействие с ресавизма. Възможно е също така по пътя на книжовните контакти на манастирите в Софийско с Кратово и македонските земи, от югозапад да са навлизали ръкописи с юсов правопис (Гълъбов 1963: 15). Ресавизмът и юсовите правописни типове си дават среща още в Рилския манастир през XV в., където се установява рилски тип писмо, но представено с вариантност в графико-правописна стратификация на групи от търновски, ресавски и смесени системи. Помениците доказват, че в края на XVI в. в Софийско работят преписвачи, ползващи знаци за носовки дори в текстове извън богослужбения и литургичен канон. В КП **ѡ** се използва ограничено само в топоними, докато **К**. Паскалева отбелязва употребата му в КрП за означение на вин. п. на женски имена с твърда основа (Паскалева 1971: 445). От именните записи може да се направи заключението, че - обозначава звукове [e, ‘ъ, ‘а]; в краесловие може да отбелязва номинатив на –е за мъжки имена, изравняването на **ѡ** с **е** в дат.п. и окончание за род.п. в ж.р. Примери: Илиа, Стоанъ КП (4а); Билка, Боика, Брата, Добра, Доика Кръска, Милка, Стала и др. в КрП.

– Забележителна морфологична особеност в именния пласт са така наречените агломеративни форми, които днес са типични само за ограничени говори в Западна България (Stoukov 1965: 31; Умленски 1965: 87–88; Холиолчев 1986: 78). Избраните три поменика доказват, че те са съществували през XVI век като напълно завършена категория и са маркирани като народно-разговорни по статус. Ето само някои примери от КП: помени **ѡи** раба своего петкоте (л. 5б); помѡни **ѡи** васкоте (л. 6б); помѡни **ѡи** раба си петкоте (л. 8б); писа **ѡ**лговени игнатъ **ѡ**ца митръ мати **ѡ**дела **ѡ**дръжие **ѡ**дела **ѡ**сточоти **ѡ**дръжие елена (л. 8а); писа **ѡ** **ѡ**ца си **ѡ**ртете и велоте **ѡ** **ѡ**хроте (л. 10б); писа **ѡ** киръ **ѡ**стичо себе и синъ **ѡ**ристъти и петъти (л. 21б).

Изследваният материал предоставя обилни примери за употребата на агломеративи с окончание *-me*, придобило обобщен характер на косвен падеж; отделни фиксации има дативното окончание *-mi*, като двете дативни окончания *оу* и *ти* могат да съжителстват (вца митрѣс–стоичоти), при това при пълна нерелевантност на падежната флексия в останалите имена от словното обкръжение. Окончанието *-ma* от своя страна действа като именително и обектно. Формите с окончания *-me*, *-mi*, *-ma* са производни от една обща именна парадигма, свързана с историческия развой на старобългарското *-nt-* склонение, чието първично прастаро значение в славянските езици е деминутивното (Тотоманова 2009: 124–130). Следователно мъжколичните имена с флексивни маркери от *-nt-* основите са прастар антропонимен тип *nomina deminutiva* и *meliorativa*.

### Словообразователни и семантични данни

– По произход на първо място преобладават домашни имена от българската и славянската именна система. Обособява се един значителен количествен пласт, който в словообразователно отношение развива типичните за Западна България мъжколични имена, окончаващи на *-o* или *-e*. Те имат първично апелативно, деминутивно или хипокористично значение, поради това именно от тях са засвидетелствани споменатите агломеративи: от КП Банко, Белчо, Вече, Вчо, Вчко, Добро, Дражо, Елко, Илчо, Кръно, Ласко, Недо, Рашко, Славе, Славчо, Срачо, Стале, Станчо, Стоико, Стоине, Стоичо, Тихо, Цветко; от КрП Банw, Белw, Вѣw, Доинw, Краѣw, Неделкw, Семчw, Съпкw и др. В тази категория се включват съкратени и онароднени български форми, наследници на общохристиянски имена, сред които много чести са производните от Георги и Иван, а след тях от Никола, Димитър, Петър: от КП Герго, Геро, Герчо, Митре, Нико, Чвре (вариант от Джуро); от Кпр Герго, Киркw, Манw, Марчw, Пеѣw, Петкw; от БП Герго, Гердо, Геро, Гого, Нико, Пеѣw. Трябва да се отбележи, че именуването на светци застъпници, като Георги и Никола, е подсилено от основополагащата роля на трите църкви на името на св. Николай и античната църква “Св. Георги” в София, които са стожери на духовността, а през XVI в. играят ключова роля в новомъченичеството и като жалони на сакралното пространство. Тенденциите са идентични в преписваческите бележки и поменални записи в други ръкописи от региона, например в Четвероевангелие от началото на XVII в., ЦИАИ 243, Анто, Бога, Бошко, Іwвано, Іwванчо, Кито, Тетко, Трчко, Чорго, Анw и др. Тези тенденции имат общобългарски характер и наследяват вече утвърдени български именни модели, ако се съди по ранни данни от ръкописи. Въз основа на събрания материал от бележки и приписки в български ръкописи до XVI в., може да се посочат следните примери: Добреѣшо и Стрѣсо в известното Добрейшово евангелие от средата на XIII в., Гръдо, Добро, Рако от светогорски паметници от XIII в., Хѣѣко в Лествица от XIV в., може да се спомене името Агрико от патронима Агриковъ в надпис от Боянската църква от XIII в., Гвргw в Номоканона на Димитър Кратовски от 1456 г., Грозо, Бачо в ръкописи от XVI в. и



др. В своето демографско изследване въз основа на тимарските описи Хр. Гандев обособява пет именни основи за именуването на българското население: Рад-, Драг-, Стан-, Добр-, Брат- (Гандев 1972: 235). Авторът гради наблюденията си върху внушителния брой от 216 антропонимни варианта на тези пет именни основи само за периода на XV в., при което, поради обилната документация именно от района на Софийско, от общо 1835 регистрирани лица при 1281 се регистрират посочените словообразователни типове (Гандев 1972: 214). Тези изводи се потвърждават и от нашите данни, но с изложените тук допълнения със специфичен регионален характер. Например имената с корен вук-, влък- имат тотемни и предпазен характер, а честата им употреба в западнобългарските земи се доказва по безспорен начин от наличните данни в помениците. За вариативността в словообразователно отношение и при мъжките, и при женските имена ще си послужи за пример само с коренните групи драг- и рад-, които се развиват въз основа на пожелателни качества или състояния с положителна конотация: от КП Дражо, Радота (мъжко име), Радона, Радичъ, от КрП Дръ(гъ), Драгна, Драгославъ, Драгана, Драгона, Радомиръ, Радивои, Радвълъ, Радвѣла, Рада, някои от които засвидетелствани неколккратно; от БП Драга, Драгана, Рада, Радичъ, Радиша, Радо, Радослава, Радославъ. Към това може да се добавят допълнителни сведения за исторически лица, в чиито имена е застъпен същият модел: за хайдутина Радич, действал в Софийско през XV в.; за ктитора на Драгалевския манастир Радослав Мавър, оставил името си в известния ктиторски надпис заедно с тези на жена му Вида и синовете му Никола Граматик и Стахия; за болярина Радивои, ктитор на Кремиковския манастир “Св. Георги”, чийто лик е увековечен в една от най-уникалните портретни композиции в средновековното българско изобразително изкуство в черквата на манастира. Като типично южнославянски, коренът е застъпен и в имената на дубровничани от София, засвидетелствани в документи от XVI в., чиито разпознавателни признаци са наставката *-ич*, *-ош* във второто име, първото от които може да е както славянско, така и италианско: Радул Радо, Марио Радич, наред със Степан Милош, Андреа Вели и др. (Иванова 1999: 153–154).

– Някои мъжколични имена се допълват от патроними, прозвища или професионални наименования, въз основа на които се развиват родови, а по-късно и фамилни имена. От избраните източници този тип именуване е застъпен добре в КП. При това, поради липсата на специализирано изследване за точната хронологизация на записите, може да се допусне, че някои примери са по-късни, от края на XVII–XVIII в: Іwванъ Маринъ 2а, Кръсто Гръловичинъ 3б, същото име на л. 4а, Іwванъ Ибришимовъ 4а, Спасъ w(в)чаръ 4б, Іwванъ Доганѣа 6б, Тодоръ Вскомановъ 9б, Никола Ковачъ 10а, Белчо Ткачъ 11а, Митаръ Терзинъ, Никола Текиѣа, Стоичо Бостанѣа, Лазаръ Чивъчинъ. 18б, Петръ Цъпаринъ 19б, Стеванъ Доганъжинъ, Тричко Хрдѣловъ 20а, Кръсто Терзинъ 21а, Никола Благовикъ 24б и др. Именуването е плод не само на антропонимни процеси, но отразява развитието на занаятите в региона и наличието на еснафски сдружения на терзии (шивачи), доганджии (соколари), механджии, чибукчии (производители на чибуци, лули), ковачи, тъкачи и др. Кокалянският манастир “Св. Архангел Михаил”, разположен в източната част на Плана планина, в близост до селата Кокаляне и Железница в Софийска област, се е

ползвал с подкрепата на софийските занаятчии и имал статут на важен духовен център за цяла Западна България. За оформянето на система с две имена домашните извори са от особена важност, защото в османските документи се вписва родственото отношение “син на”, но липсва второобразователно лично име. За сметка на това обаче, се сочи етническият произход на сърб, арнауд и др. (Ковачев 2005; Турски извори 1977: 152 и др.). Релацията между именуването и стопанския поминък на местното население е реципрочна по информативност, т.е. именуването може да се използва за илюстрация на явления и процеси от икономическия живот на региона. Известно е, че за София и Софийско основно значение през посочения период са имали скотовъдството (особено овцевъдството), ковачеството, железарството, кожухарството, златарството, тъкачеството и шивачеството, специално производството на шаяк (аба) и др. (Цанев 1976: 141). Част от горните имена подкрепят известните стопански данни от други типове извори.

– По критерия честотност по-редки мъжколични имена са: от КП Бежань, Вькддинь, Вькосавь, Вьчинь, Кръно, Милвьш, Нехрота (предпазно, защитно име ‘мързелив, ленив’), Никашинь, Новакъ, Радота, Срьдань, Стоимирь, Оуьгринь, Ърменинь; за жени: Агьда, Вькна, Мрана, Никьца, Радона, Трека, Трена; от КрП за мъже Белвь, Богословь?, Владиславь, Дралица? (посочено като форма сред мъжки имена), Драгославь, Никшо, Сьботинь; за жени Вькна, Дькина, Калица, Керь, Кератима, Керьца, Кьртеса, Малица, Мерьшига, Никьлица, Пешьна, Стома, Чьра, Уля (от Олянка < Олян–Заимов 1988: 174); от БП за мъже Брьзакь, Водь, Грьбань, Каврьнь, Крагьви, Нехро, Трькаль, за жени Веселика, Вишинь, Герьша, Даьживь, Дьа, Марьхна, Мьшана, Полахна, Самовила и др. Липсата на строга падежна съгласуваност в някои случаи оставя съмнение дали записът засвидетелства мъжколично име или име на жена. – Заслужава да се отбележат имената от чужд произход, които допълват най-разпространените общохристиянски антропони от гръцки и еврейски. Тяхната концентрация зависи от типа извор. Докато в Крп са отразени масово имена от църковния клир и съответно броят и на традиционни, и на по-редки агионими е значителен, то в КП подобни имена са единични. Тези факти подкрепят извода, че в поменика е отразена основно диахронната антропонимия на мирското население в региона, основана на славянски именен инвентар. Примери от КП: Аврьамь 2б, Дьмо (от възможен мотивиращ корен  $\theta\acute{\epsilon}\mu-$ ,  $\theta\epsilon\mu\acute{\epsilon}\lambda\iota\omicron\varsigma$ , свързан с основата, фундамента; също така с правото, справедливостта), Томь 2б, Антанась 4б, йеромонах Никьфьрь 6а, 10б; Макавьа, Фрьго 12б (от Фрьгь, общо название на католиците или латините), Арсениь 18б; при жените – Ангелина 2а, монахиня Сьламина 6а, Ерьсима 7а, Анаста 12а. От КрП данните са много по-богати. Още първата изследователка К. Паскалева отбелязва рядката форма  $\lambda\rho\omicron\tau\epsilon$ , която тълкува от еврейското име Аронь (съкратено Аро), срещано и на друго място като падежна форма Арона. Другата откроява се форма е  $Z\grave{g}\omicron\rho\omicron\tau\epsilon$ . Тя може да се изведе от гр.

συουρός ‘къдрав’, по-малко вероятна е връзка с корен като в сгурия, който някои етимолози свързват с ковашката терминология (Дзидзилис 1990: 59–60). Забележителна отново е фиксацията на агломератив (Паскалева 1971: 445). Една поредица редки женски лични имена са разположени в близко съседство: освен много честото *Θεωδωρα*, още *Δαφίνα*, *Κομνηνα*, *Μαβνα*, *Ωλιβερα* (Ковачев 1987: 112, 143). Някои от тях поражда етимологични търсения. *Сора* в тази група може да е съкратено от *Сотира*, а *Анесша* – вариант на *Анеста* (сравни *Анести* ‘бездомен’ – Ковачев 1987: 44). Възможно е този пласт в КрП да отразява имената на православни миряни с гръцки произход. Въпросът за имената от чужд произход е от значение за етническата стратификация на записите, защото в хомогенната християнска среда на помениците и конфесионалната книжнина те се отличават с една закономерност – лицата не се представят по етнически, а по обединяващ религиозен признак. За произхода, понякога силно маркиран, а понякога не, говори името. Логично е да се предполага, че в най-честия случай записи са оставяли лица, обединени от общо вероизповедание и култова практика. Не липсват и оригинални, различни от общия именен масив записи, които обаче не противоречат на обединителната роля на християнското духовно средище, съответно на поменалните му паметници. Заслужава да се спомене рядкото име *Γιραγοςъ деръ Сирабион* от по-късен запис в БП, което издава възможен арменски произход на записвача (Станчева, Станчев 1963: 86). Имената са свидетелство за разнородния етнически състав на местното население, в което етноси, различни от българския, са формирали свои диаспори. Известно е, че в София се оформя дубровнишка колония от търговци, които още от 1486 г. имат свой храм (Цанев 1976: 21). Евреите се обединяват в нова софийска синагога през 1584 г. Етническите гърци са преобладаващо търговци и занаятчии. Тъй като не е известно те да са имали свой храм в града, вероятно някои поменални записи отразяват реалното им участие в култовия живот и дарителството за софийските черкви и манастир. Друга възможност за социална комуникация е създавало обединението на представители от различни етноси в еснафски цехове или сдружения за общо производство на стоки.

Следователно именната система, отразена в посочените извори, подкрепя изводите за преобладаващо българския характер на населението на София и околностите (Цветкова 1989: 78). Именната система на българското население от региона е единна и е носител на общобългарски характеристики. Устойчивите традиции в именуването не само се наследяват от предходни епохи, но и се отличават с континуитет през следващите векове. Така например много от посочените имена или модели на именуване може да се открият в кадийските регистри от София през XVII–XVIII в., сравни *Герго*, *Гьорго*, *Йове*, *Лило*, *Младжо*, *Пелид* (вероятно умалително от *Пело* < *Петър*, *Петко*; в Крп е засвидетелстван и агионимът *Πελαδιε* от името на св. преподобни *Паладий*, също *Πελαδιю* в БП, но между двете едва ли има връзка), *Цоне*, *Хранчо*, *Аница*, *Вукана*, *Гюргя*, *Калица* (в БП и КрП) и много други (Турски извори 1977: 28, 70, 76, 78 и др.). Богата картина представят тимарските описи. От друга страна, според материалите от софийските църкви в самото начало на XIX в., когато Е. Спространов прави своите наблюдения, записите продължават да засвидетелстват характерните именни формации на –о и –е, като *Божиле*, *Миле*, *Тоте*, както и именуването по професионален признак, като *Бошко абаджи*, *Вълкадин тенекеджи*, *Герчо кожухар*,



Марко мумджи (Спространов 1906-1907: 5). След обобщаващите трудове на Й. Заимов и Н. Ковачев, както и множество отделни публикации е събран обилен изворов материал от различни диахронни срезове, но все още езиковедите дължат внимание на помениците като тип книжнина, както и на извънтекстовите именни записи (различни от събрания вече масив приписки – Христова, Караджова, Узунова 2003). Първият том от Описа на ръкописите в Църковно-историческия и архивен институт на Българската православна църква, публикуван през 2009 г., значително разширява изворовата база за проучване на богослужебната книжнина от Софийско, а това означава и на именните записи, представяйки със средствата на най-съвременната и методологически издържана дескрипторска практика над 25 ръкописа и фрагмента с доказан прозиход от Софийско само за XVI в. (Христова, Мусакова, Узунова 2009). Една бъдеща задача на българската историческа антропонимия е да синхронизира данните от различни типове писмени документи от епохата на османското владичество, за да изгради възможно най-пълна и аналитична картина на общобългарските закономерности и регионалните специфики, свидетелстващи за единството на българския етнос през вековете.

## ЛИТЕРАТУРА

- Богданов 1971: *Богданов, И.* Български твърдини. Книжовни огнища, крепости, манастири в София и Софийско. С.
- Буюклиева 2008: *Буюклиева, А.* Житие на Николай Нови Софийски от Матей Граматик в контекста на житийната традиция. С.
- Гандев 1972: *Гандев, Хр.* Българската народност през XV в. С.
- Генова 2004: *Генова, Е.* Църковните приложни изкуства от XV–XIX век в България. С.
- Георгиева 1999: *Георгиева, Цв.* Пространство и пространства на българите XV–XVII в. С.
- Гълъбов 1963: *Гълъбов, Ив.* Надписите към Боянските стенописи. С.
- Дзидзилис 1990: *Дзидзилис, Х.* Фонетични проблеми при етимологизиране на гръцките заемки в българския език. С.
- Динеков 1939: *Динеков, П.* Софийски книжовници от XVI в. Т.1. Поп Пейо. С.
- Заимов 1988: *Заимов, Й.* Български именник. С.
- Иванова 1999: *Иванова, Св.* Градски живот XV – първата половина на XVIII в. – В: Българското общество XV–XVIII в. С., 106–161.
- Ковачев 1987: *Ковачев, Н.* Честотно-тълковен речник на личните имена у българите. С.
- Ковачев 2005: *Ковачев, Р.* Още за етническите граници на българската народност според османските регистри от XV–XVI в. I Известия на Катедрата “Българска история и археология” и Катедрата “Обща история” на ЮЗУ. Благоевград, 2.
- Михайлов 1971: *Михайлов, А.* Един неизвестен софийски мъченик. – Старобългарска литература, кн. 1, 403–411.
- Нешев 2006: *Нешев, Г.* Българските манастири през вековете. С.
- Паскалева 1971: *Паскалева, К.* Триптих с поменик от Кремиковския манастир. – Старобългарска литература, кн.1, 441–456.

- Сковронек 2010: *Сковронек, М.* Урвишкият (Кокалянският) сборник и локалният култ на св. архангел Михаил в Кокалянския манастир. – *Palaeobulgarica*, XXXIV, 3, 49–85.
- Спространов 1906–1907: *Спространов, Е.* Бележки и приписки от софийските църкви. – СБНУ, кн. 22–23, дял Историко-филологичен и фолклорен. С., 1–30.
- Станчева, Станчев 1963: *Станчева, М., С. Станчев.* Боянски поменик. С.
- Стара българска литература 1988: *Стара българска литература*. Т.4. Житиеписни творби. Съставителство и редакция Кл. Иванова. С.
- Стойков 1993: *Стойков, Ст.* Българска диалектология. Трето издание. С.
- Сърку 1901: *Сърку, П.* Очерки из истории литературных сношений болгар и сербов в XIV–XVII веках. СПб.
- Тотоманова 2009: *Тотоманова, А.* Из историята на българския език. С.
- Турски извори 1977: *Извори за българската история*. Т. XXI. Турски извори за българската история. Т. VI. Под ред. на Н. Тодоров и М. Калицин. С.
- Умленски 1965: *Умленски, Ив.* Кюстендилският говор. Трудове по българска диалектология. Книга първа. С.
- Холиолчев 1986: *Холиолчев, Х.* Падежни форми в българските диалекти. – В: *Българските народни говори*. Поредица “Знания за езика”. Т.6. С., 76–80.
- Христова, Караджова, Икономова 1982: *Христова, Б., Д. Караджова, А. Икономова.* Български ръкописи от XI до XVIII век, запазени в България. Своден каталог. Т.1. С.
- Христова, Караджова, Узунова 2003: *Христова, Б., Д. Караджова, Е. Узунова.* Бележки на български книжовници X–XVIII. Т.1. X–XV в. С.
- Христова, Мусакова, Узунова 2009: *Христова, Б., Е. Мусакова, Е. Узунова.* Опис на славянските ръкописи в Църковно-историческия и архивен институт. Т.1. Библейски книги. С.
- Цанев 1976: *Цанев, Д.* Бележки върху стопанския живот през XVI–началото на XVIII в. – В: *Сердика*. Средец. София. С., 110–124.
- Цветкова 1989: *Цветкова, Б.* София през XV–XVIII в. – В: *София през вековете*. Т.1. С., 74–94.
- Цибранска-Костова 2011: *Цибранска-Костова, М.* Български епитимийник от XV–XVI век (Служебник РГБ Григ. № 32, Москва). С.
- Цибранска-Костова 2013: *Цибранска-Костова, М.* Поменалната част на Кокалянския сборник от XVII век през призмата на историческата лексикология. – В: *70 години българска академична лексикография*. Доклади от Шестата национална конференция с международно участие по лексикография и лексикология. Институт за български език “Проф. Л. Андрейчин” – БАН, 24–25 октомври 2012 г. Съставители и научни редактори: Л. Крумова-Цветкова, Д. Благоева, С. Колковска. Академично издателство «Проф. М. Дринов». С., 563–570.
- Stoykov 1965: *Stoykov, St.* Nominale Kasusformen in der Bulgarischen Sprache. – *Die Welt der Slaven* XIII, I, München, s. 28–46.